

سیمای منافقان در قرآن و تطبیق آن با وضعیت کنونی ایران

حجت‌الاسلام والمسلمین دکتر سیدحامد علیرزاده موسوی*

اشاره

مقاله حاضر به بررسی ویژگی‌های منافقان از منظر قرآن کریم و تطبیق آن با شرایط کنونی جامعه ایران می‌پردازد. نفاق به عنوان یکی از خطرناک‌ترین پدیده‌ها در جامعه اسلامی، همواره مورد توجه قرآن و روایات بوده است. این پژوهش با استناد به آیات قرآن و احادیث معصومین علیهم‌السلام، شاخصه‌های اصلی منافقان را تحلیل کرده و نشان می‌دهد که چگونه این ویژگی‌ها در جامعه امروز ایران قابل مشاهده است. از جمله این شاخصه‌ها می‌توان به فریب‌کاری، دروغ‌گویی، دوستی با کفار، بی‌هدفی، تندزبانی، ریا در عبادت، عدم تمایل به کار خیر و تشویق به منکرات اشاره کرد. این مقاله با ارائه نمونه‌های عینی از رفتارهای منافقانه در عصر حاضر، به دنبال افزایش آگاهی جامعه اسلامی نسبت به این پدیده و راه‌های مقابله با آن است.

نفاق به عنوان یک پدیده اجتماعی-دینی، در بستر جامعه اسلامی معنا پیدا می‌کند. این مفهوم در دوران مدینه و با تشکیل حکومت اسلامی توسط پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم برجسته شد. قرآن کریم و روایات معصومین علیهم‌السلام به طور گسترده‌ای به این موضوع پرداخته‌اند و آن را خطری بزرگتر از کفر و شرک دانسته‌اند. امام علی علیه‌السلام در حدیثی از پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم نقل می‌کنند که ایشان بیشترین نگرانی خود را نه از مؤمنان و نه از مشرکان، بلکه از منافقان داشته‌اند؛ کسانی که با زبان خود ایمان می‌آورند، اما در عمل برخلاف اعتقادات جامعه رفتار می‌کنند.^۱

در شرایط کنونی جامعه ایران، شناخت نشانه‌های نفاق و تطبیق آن با آیات قرآن می‌تواند به

* استادیار پژوهشکده فرهنگ و معارف قرآن، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی.

۱. نهج البلاغه، نامه ۲۷.

مؤمنان کمک کند تا این پدیده را بهتر شناسایی و با آن مقابله کنند. این مقاله با بررسی شاخصه‌های منافقان در قرآن، به تحلیل مصادیق آن در جامعه امروز می‌پردازد.

مفهوم‌شناسی نفاق در قرآن و روایات

نفاق از ریشه "ن ف ق" به معنای رفت و آمد در زیر زمین است و در اصطلاح به کسی گفته می‌شود که در باطن برخلاف ظاهر خود عمل می‌کند. این پدیده در قرآن کریم به عنوان "مرض قلبی"^۱ معرفی شده که نشان از عمق و خطرناکی آن دارد. از دیدگاه جامعه‌شناختی، نفاق زمانی ظهور می‌کند که جامعه به سمت ارزش‌های الهی حرکت کند و برخی افراد نخواهند یا نتوانند خود را با این ارزش‌ها تطبیق دهند.

سیر تاریخی نفاق در اسلام

نفاق به شکل سازمان یافته از زمان تشکیل حکومت اسلامی در مدینه آغاز شد. ابن ابی الحدید در شرح نهج البلاغه اشاره می‌کند که منافقان مدینه سه گروه بودند: گروه عبدالله بن ابی که رهبری سیاسی داشتند؛ گروه مسجد ضرار که پایگاه فرهنگی ایجاد کردند و افراد پراکنده که به صورت انفرادی عمل می‌کردند.^۲

اهمیت موضوع در عصر حاضر

در شرایط کنونی که جامعه ایران با تهاجم فرهنگی، جنگ نرم و تحریم‌های ظالمانه مواجه است، شناخت نشانه‌های نفاق از اهمیت حیاتی برخوردار است. طبق بررسی‌ها بسیاری از شایعات آسیب‌زا در فضای مجازی توسط جریان‌های نفاق ترویج می‌شود.

شاخصه‌های منافقان در قرآن و تطبیق با وضعیت کنونی

نفاق و منافق در جامعه اسلامی معنا پیدا می‌کند؛ یعنی تا زمانی که امت و جامعه اسلامی شکل نگرفته است، خبری از نفاق نیست و بدین خاطر است که آیات نفاق مربوط به دوره مدینه و شکل‌گیری حکومت اسلامی است. پیامبر گرامی اسلام نیز مسئله نفاق را برای مسلمانان بسیار خطر بزرگی معرفی کرده که از خطر دشمنان اسلام و کافران بیشتر دانسته شده است.

۱. بقره: ۱۰.

۲. ابن ابی الحدید، شرح نهج البلاغه، ج ۸، ص ۱۱۲.

امام علی علیه السلام در حدیثی از پیامبر اسلام چنین نقل کرده‌اند: «إِنِّي لَا أَخَافُ عَلَى أُمَّتِي مُؤْمِنًا وَلَا مُشْرِكًا أَمَّا الْمُؤْمِنُ فَيَمْنَعُهُ اللَّهُ بِإِيمَانِهِ وَأَمَّا الْمُشْرِكُ فَيُخْزِيهِ اللَّهُ وَيَقْمَعُهُ بِشُرْكِهِ وَلَكِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ كُلَّ مُتَافِقٍ خُلُوِ اللِّسَانِ يَقُولُ مَا تَعْرِفُونَ وَيَفْعَلُ مَا تُنْكِرُونَ»^۱ من برای امتم نه از مؤمن می‌ترسم و نه از مشرک؛ زیرا مؤمن را خداوند به واسطه ایمانش جلوگیری می‌کند و مشرک را خداوند به سبب شرکش از پای درمی‌آورد. اما ترس من برای شما از منافق زبان بازی است که مطابق اعتقادات شما سخن می‌گوید و برخلاف آنچه معتقدید عمل می‌کند.»

با توجه به اهمیت این موضوع، قرآن نیز در آیات فراوانی به نفاق و شاخصه‌های منافق پرداخته است. قرآن با بیان این شاخصه‌ها از یک سو مسیر را برای بازشناسی منافقان ناشناخته در میان جامعه اسلامی گشوده و از سوی دیگر مؤمنان را از داشتن چنین ویژگی‌هایی برحذر داشته است. در ادامه برخی از این شاخصه‌های قرآنی بیان شده است که می‌تواند خط سیری برای بازشناسی نفاق و منافقان عصر حاضر در جامعه اسلامی ایران باشد.

از جمله شاخصه‌های نفاق و منافق در قرآن، فریب کاری است. منافقان با حيله‌ها و نیرنگهای گوناگون سعی در فریب مؤمنان و خدا دارند: «يَخَادِعُونَ اللَّهَ وَالَّذِينَ آمَنُوا.»^۲ آنان در پی آنند که با اخبار دروغ و جعلی مؤمنان را از مسیر درست جدا کنند و یا آنان را از صحنه و میدان جهاد و عمل دور سازند. در این مسیر آنان راه دورویی را در پیش گرفته و با مومن و مصلح معرفی کردن خود سعی بر آن دارند که خود را خیر خواه امت اسلامی معرفی کرده و بر کارهای خود جامه اصلاح ببوشانند: «وَ إِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا وَ إِذَا خَلَوْا إِلَىٰ شَيَاطِينِهِمْ قَالُوا إِنَّا مَعَكُمْ»^۳ و هنگامی که افراد با ایمان را ملاقات کنند، می‌گویند: ما ایمان آوردیم، ولی هنگامی که با شیطان‌های خود خلوت می‌کنند، می‌گویند ما با شما هستیم. «وَ إِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ قَالُوا إِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ»^۴ و هنگامی که به آنان گفته شود: «در زمین فساد نکنید» می‌گویند: «ما فقط اصلاح کننده ایم.» در جامعه امروز ایران، برخی گروه‌ها و افراد با ادعای اصلاح طلبی و دلسوزی برای نظام اسلامی، در عمل به تضعیف پایه‌های آن می‌پردازند. آنان در فضای مجازی و رسانه‌ها خود را حامی اسلام نشان می‌دهند، اما در پشت صحنه با دشمنان

۱. ابن ابی‌الحدید، شرح نهج البلاغه، ج ۶، ص ۷۱.

۲. بقره: ۹.

۳. توبه: ۷۹.

۴. بقره: ۱۱.

نظام همکاری می‌کنند. این رفتار مصداق بارز دورویی و فریب‌کاری است که قرآن به آن اشاره کرده است.

دروغ‌گویی از دیگر شاخصه‌های منافقان در قرآن است: «وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَكَاذِبُونَ»^۱ خداوند شهادت می‌دهد که منافقان، دروغ‌گو هستند.» منافقان به راحتی دروغ می‌گویند و با نشر اکاذیب در جامعه اسلامی و فضای مجازی سعی بر تضعیف امت اسلام و حکومت اسلامی دارند. بدین خاطر قرآن منافقان را کسانی معرفی می‌کند که به پخش شایعات در جامعه اسلامی پرداخته و در شرایط خاص همچون شرایط جنگ به دنبال ایجاد رعب و وحشت در میان جامعه هستند: «وَإِذَا جَاءَهُمْ أَمْرٌ مِنَ الْأَمْنِ أَوْ الْخَوْفِ أَذَاعُوا بِهِ»^۲ و هنگامی که خبری از پیروزی یا شکست به آنها برسد، (بدون تحقیق،) آن را شایع می‌سازند.» آنچه که امروزه در میان منافقان جامعه عصر حاضر به وضوح می‌بینیم. در عصر حاضر، شایعه‌پراکنی و انتشار اخبار جعلی به یکی از ابزارهای منافقان تبدیل شده است. آنان با هدف ایجاد تفرقه و تضعیف روحیه جامعه، به ویژه در شرایط حساس مانند دوران تحریم‌ها یا ناآرامی‌های اجتماعی، به گسترش اکاذیب می‌پردازند. این رفتار نه تنها اعتماد عمومی را مخدوش می‌کند، بلکه جامعه را از مسیر اصلی خود منحرف می‌سازد.

از دیگر شاخصه‌های منافقان که در قرآن بدان تصریح شده و در جامعه امروزی نیز قابل بررسی و پیگیری است، دوستی منافقان با کفار است: «الَّذِينَ يَتَّخِذُونَ الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ»^۳ همان‌ها که کافران را به جای مؤمنان، دوست خود انتخاب می‌کنند.» به عبارت دیگر کسانی که در پی دوستی با کافران و دشمنان جامعه اسلامی هستند، خواسته یا ناخواسته یکی از ویژگی‌های نفاق و منافق را دارا می‌باشند. در شرایط کنونی، برخی افراد و جریان‌ها در ایران با توجیه تعامل با دنیا، به همکاری با دشمنان اسلام و نظام جمهوری اسلامی روی آورده‌اند. این رفتار نشانه‌ای آشکار از نفاق است که قرآن به آن اشاره کرده است.

مطابق قرآن منافقان افرادی بی هدف هستند و همواره در انتخاب مسیر در شک و تردید به سر می‌برند: «مُذَبِّبِينَ بَيْنَ ذَلِكَ لَا إِلَى هَؤُلَاءِ وَلَا إِلَى هَؤُلَاءِ»^۴ آنها افراد بی هدفی هستند که نه

۱. منافقون: ۱.

۲. نساء: ۸۳.

۳. نساء: ۱۳۹.

۴. نساء: ۱۴۳.

سوی اینها، و نه سوی آنهایند.» این ویژگی علت اصلی انحراف منافقان از مسیر درست است، چرا که انسانهای بی هدف به راحتی تن به مسیرها و اهداف نادرست داده و راه خیانت به وطن و جنایت علیه همکیشان خود را در پیش می گیرند.

افزون بر ویژگی های ذکر شده در بالا که بیشتر در مواجهه با جامعه اسلامی و تضعیف حکومت و مسلمانان است، برخی شاخصه های و ویژگی های فردی و اخلاقی نیز برای منافقان در قرآن ذکر شده است که از آن جمله است:

تند زبانی: «سَلَفُوْكُمْ بِاللَّسِنَةِ جِدَادٍ: ۱ زبان های تند و خشن خود را با انبوهی از خشم و عصبانیت بر شما می گشایند.»

ریاکاری در عبادت: «وَ اِذَا قَامُوا اِلَى الصَّلَاةِ قَامُوا كُسَالٰی يُرَاەوْنَ النَّاسَ: ۲ و هنگامی که به نماز بر می خیزند، با کسالت بر می خیزند و در برابر مردم ریا می کنند.»

عدم تمایل به کارخیر: «وَلَا يَنْفِقُوْنَ اِلَّا وَ هُمْ كَارِهُوْنَ: ۳ و انفاق نمی کنند، جز با کراهت.»
تشویق به منکرات: «الْمُنَافِقُوْنَ وَ الْمُنَافِقَاتُ بَعْضُهُمْ مِنْ بَعْضٍ يَأْمُرُوْنَ بِالْمُنْكَرِ: ۴ مردان منافق و زنان منافق، امر به منکر می کنند.»

برخی راهکارهای مقابله با نفاق

الف) راهکارهای فردی

۱. تقویت بصیرت دینی؛
۲. مراقبت از زبان و قلم.

ب) راهکارهای اجتماعی

۱. ایجاد شبکه های اجتماعی ایمن؛
۲. تقویت نهادهای نظارتی مردمی.

ج) راهکارهای حکومتی

۱. تدوین سند راهبردی مقابله با جنگ نرم؛

۱. احزاب: ۱۹.

۲. نساء: ۱۴۲.

۳. توبه: ۵۴.

۴. توبه: ۶۷.

۲. ایجاد مرکز پایش و تحلیل شایعات.

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

نفاق به عنوان یک پدیده خطرناک، همواره جامعه اسلامی را تهدید کرده است. قرآن کریم با بیان شاخصه‌های منافقان، راه‌هایی برای شناسایی و مقابله با آن ارائه داده است. در شرایط کنونی ایران، برخی از این ویژگی‌ها به وضوح در رفتارهای برخی افراد و گروه‌ها قابل مشاهده است. فریب‌کاری، دروغ‌گویی، دوستی با دشمنان اسلام، بی‌هدفی، تندزبانی و ریا، از جمله این نشانه‌ها هستند.

برای مقابله با این پدیده، ضروری است که جامعه اسلامی با افزایش آگاهی و بصیرت، منافقان را شناسایی و از آنان دوری کند. همچنین، تقویت ایمان و عمل صالح می‌تواند مانعی در برابر نفوذ منافقان باشد. همان‌گونه که امام علی علیه السلام فرمودند، منافقان با زبان خود ایمان می‌آورند، اما در عمل برخلاف آن رفتار می‌کنند. بنابراین، تنها راه تشخیص آنان، توجه به عملکردشان است.

در پایان، باید توجه داشت که نفاق یک بیماری روحی است که می‌تواند هر فردی را آلوده کند. از این رو، خودمراقبتی و پرهیز از رفتارهای منافقانه، وظیفه هر مسلمانی است تا جامعه اسلامی از گزند این پدیده در امان بماند.

فهرست منابع

۱. قرآن کریم
۲. ابن ابی‌الحدید، شرح نهج البلاغه، بیروت: دار احیاء التراث العربی، چاپ دوم، ۱۳۸۷ ش.
۳. کلینی، محمد بن یعقوب، اصول کافی، تهران: دار الکتب الاسلامیه، ۱۳۶۵.